

XUNG ĐỘT TẠI NAM OSSETIA:

MỘT MẪU HÌNH XUNG ĐỘT TRONG THỜI ĐẠI TOÀN CẦU HÓA

TS. Đỗ Sơn Hải

*Khoa Chính trị quốc tế & Ngoại giao
Học viện Ngoại giao*

Điều mà Hội đồng Bảo an (HĐBA) (Liên hợp quốc) lo lắng từ đầu năm 2008 đã trở thành hiện thực. Sau đúng 9 năm, một “Kosovo” lại được tái hiện, chỉ khác về địa điểm và chủ thể mà thôi. Các báo cáo về tình hình ở biên giới Gruzia-Nga của các Ủy ban Thanh sát của HĐBA trong tháng 4/2008 đều cảnh báo về nguy cơ leo thang đến xung đột vũ trang giữa hai nước thuộc Liên Xô cũ, hiện đều là thành viên của Cộng đồng Các quốc gia độc lập (SNG)¹. Chiến dịch quân sự quy mô lớn mà Gruzia tiến hành từ đêm ngày 7/8/2008 tại Nam Ossetia thực sự là ngòi nổ thổi bùng ngọn lửa chiến tranh tại vùng đất “dữ” này. Quân đội Nga được huy động đã tiến vào Gruzia cùng với các cuộc không kích thủ đô Tbilixi của Gruzia. Sau hơn 5 ngày giao tranh, ngày 23/8 vừa qua, Tổng thống Nga Medvedev tuyên bố hoàn thành việc rút quân khỏi lãnh thổ Gruzia. Chiến sự đã tạm lắng xuống, nhưng không một ai có thể đưa ra một dự báo lạc quan cho vùng lãnh thổ nóng bỏng này. Sự kiện giao tranh ở Nam Ossetia cùng với những gì đã xảy ra ở Chechnia, Abkhazia, Nagorno-Karabakh, Atgiaria v.v... (tất cả những xung đột lớn nhỏ này đều nằm trong khu vực Kapkaz thuộc Liên Xô trước kia) có lẽ đã hoàn tất bức tranh xung đột của khu vực. Trên cơ sở phân tích cuộc xung đột ở Nam

Ossetia, tác giả bài viết này sẽ cố gắng đưa ra một mô hình xung đột trong quan hệ quốc tế đương đại.

1. Tính toán của các bên tham gia xung đột

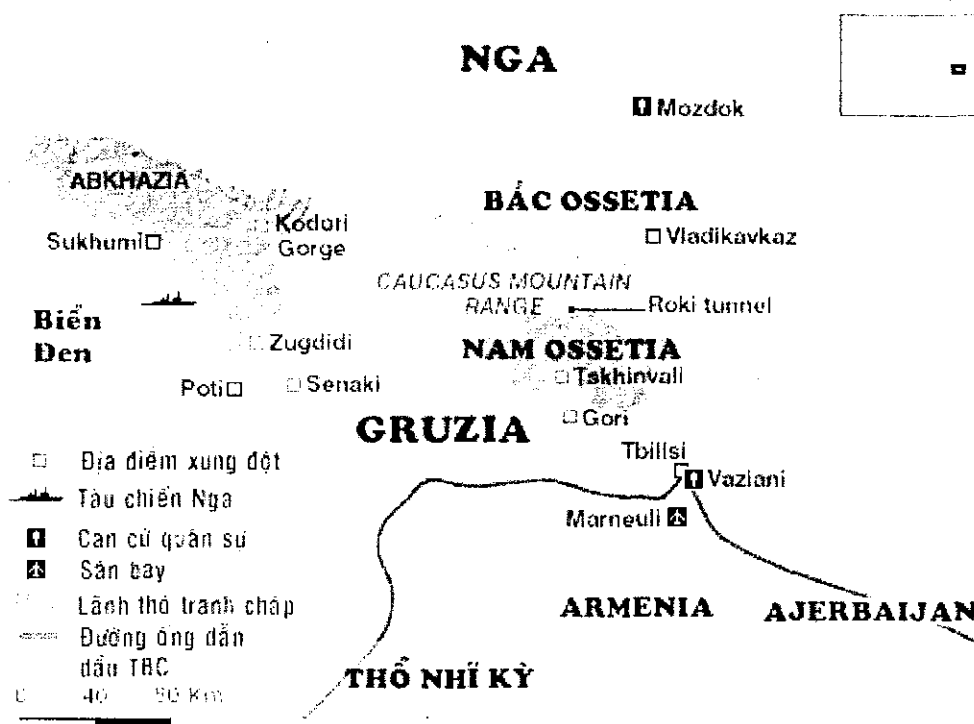
Tham gia vào tiến trình tại Nam Ossetia có nhiều bên, nhưng có ảnh hưởng hơn cả là Gruzia, Liên bang Nga, các nước phương Tây (Mỹ và EU) và Liên hợp quốc. Khi tham gia vào tiến trình xung đột, mỗi bên liên quan đều phải đối mặt trước không ít những vấn đề nan giải. Định hướng cách giải quyết những vấn đề này của các bên đã đẩy tình hình khu vực đi đến giới hạn cuối cùng của nó - chiến tranh.

• Với Gruzia

- Trước hết là vấn đề toàn vẹn lãnh thổ: Nam Ossetia và trước đó là Abkhazia là những vùng lãnh thổ của Gruzia đã từ lâu muốn độc lập. Đầu năm 2008, sau khi Kosovo tuyên bố độc lập (và ngay lập tức nhận được sự ủng hộ của Mỹ và một số các nước phương Tây), những vùng đất thân Nga này đều hy vọng sẽ tái hiện lại được những “Kosovo Kapkaz”. Sau cuộc “Cách mạng Hoa hồng”, vị tân Tổng thống, được coi là thân phương Tây, Saakashvili đã tuyên bố rõ ràng là sẽ “đưa các vùng lãnh thổ ly khai Atgiaria, Abkhazia và Nam Ossetia) trở về lãnh thổ thống nhất Gruzia”²

¹ Resolution 1808 (2008) of UN SC; Report of the Secretary-General on the situation in Abkhazia, Georgia; 6 Reports of the Secretary-General on situation in South Ossetia// www.un.org/docs/sc

² Xem thêm: Baibacóp N.C. 2001, *Từ Xtalín đến Enxin*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội, chương Ba, tr. 89-182.

• - *Vấn đề quan hệ với Nga:* Nếu nhìn vào lịch sử, quan hệ Gruzia-Nga đã có vấn đề từ thời Sa hoàng. Suốt thời kỳ cùng tồn tại trong thực thể Liên Xô, những mâu thuẫn này tuy không bùng phát nhưng vẫn âm ỉ do các nhà lãnh đạo Liên Xô hầu như “đều quên” lời dặn của V.Lênin về vấn đề công bằng, bình đẳng giữa các dân tộc trong Liên bang. Thậm chí, thời kỳ cầm quyền của E. Stalin (gốc người dân tộc Gruzia) còn làm cho tình hình tồi tệ hơn rất nhiều³. Cuộc tranh giành quyền lực thời hậu Liên Xô đã dẫn đến sự thắng thế của phe thân phương Tây, đứng đầu là Saakashvili. Những toan tính về lãnh thổ, đường ống dẫn dầu sang châu Âu (trên thực tế đường ống dẫn dầu Baku-Tbilixi-Saykhan không qua địa phận

của Nga đã chuyển lô dầu đầu tiên sang Tây Âu ngày 25/05/2007) và sự ủng hộ của phương Tây cho công cuộc cải cách đất nước sau cuộc “cách mạng màu” đã thúc đẩy chính phủ Saakashvili có những thái độ cứng rắn với Nga. Sự có mặt của quân đội Nga trên lãnh thổ Gruzia (tại Nam Ossetia với vai trò gìn giữ hoà bình) từ năm 1992 theo Hiệp định Sochi (14/07/1992) giờ đây là không thể chấp nhận đối với ekip Saakashvili. Sự lạnh nhạt với các hoạt động trong cơ cấu SNG đồng thời với thái độ tích cực trong câu chuyện gia nhập NATO của chính quyền Saakashvili là những giọt nước cuối cùng làm tràn cốc nước Gruzia-Nga;

- *Vấn đề quan hệ với các nước phương Tây:* Sự hậu thuẫn của Mỹ và một số nước Tây Âu trong thời gian diễn ra “Cách mạng Hoa hồng” đã tạo cho chính phủ Saakashvili

³ Báo Tin tức (tiếng Nga), ngày 26/4/2008.

một niềm tin: Chỉ cần dựa vào phương Tây, chứ không phải là SNG, các chương trình cải cách thời hậu cách mạng sẽ thành công. Tuy nhiên, chính phủ Saakashvili lại “quên” hoặc chính xác là không tính đến: i/ Phản ứng của phe đối lập, trong số họ có rất nhiều người không thích thú gì sự can thiệp sâu hơn vào công việc nội bộ Gruzia của Mỹ; ii/ Gruzia rất khác so với Ba Lan hay Sec trong câu chuyện gia nhập NATO; iii/ Số lượng người gốc Nga ở các vùng đất đòi li khai của Gruzia là rất lớn. Phản ứng của Nga chắc chắn sẽ rất dữ dội và sẽ tìm mọi cách ngăn cản Gruzia; iii/ Bài học quá khứ đau đớn của chính phủ B.Yeltsin về hi vọng vào sự trợ giúp “to lớn” từ các nước phương Tây. Không loại trừ khả năng, chính phủ Saakashvili dùng ngay chính vấn đề Nam Ossetia để mặc cả với các nước phương Tây về sự ủng hộ.

• Với LB Nga

- *Vấn đề quan hệ với Gruzia*: Quan hệ giữa Nga với 3 nước vùng Kapkaz có phần nào đó giống với quan hệ của Nga và 3 nước vùng Baltic về mức độ căng thẳng và nghi kỵ lâu đời có tính lịch sử. Tuy nhiên, tính gắn bó và khó tách rời của mỗi quan hệ Nga-Kapkaz cao hơn rất nhiều. Xét dưới góc độ an ninh, từ thời Sa hoàng, Kapkaz luôn được coi là sườn phía Tây-Nam vô cùng quan trọng đối với Nga (Trong lịch sử của Nga, đây là con đường tiến xuống Biển Đen và vùng Ba Tư, được thực hiện đầu tiên trong quá trình mở mang bờ cõi từ thời Piot đại đế). Kapkaz luôn nằm trong vùng ảnh hưởng

của các đế chế Sa hoàng (ít nhất là khoảng 300 năm). Nếu Nga không kiểm soát được tình hình ở Kapkaz thì những lợi ích về dầu lửa (các đường ống dẫn dầu sang Tây Âu) cũng như uy tín trong Cộng đồng SNG sẽ bị đe dọa nghiêm trọng. Abkhazia và Nam Ossetia là những vụng gác quan trọng cho những lợi ích của Nga tại miền “đất dữ” này. Trên hết, trong tiềm thức của các nhà lãnh đạo Nga, xử lý với Kapkaz không thể mềm mỏng được, điều này đã được lịch sử Nga minh chứng;

- *Vấn đề quan hệ với phương Tây*: Tình hình tại Kapkaz ảnh hưởng rất lớn tới những tính toán của Nga trong quan hệ với Mỹ và Tây Âu. Sự mở rộng của NATO theo hướng Baltic hay Trung Đông Âu có thể chấp nhận được. Nhưng nếu xâm lấn vào Kapkaz, khu vực Nga luôn coi là “sân sau” của mình, thì như người Nga thường nói: “Sau lưng họ đã là tường Kremlin”. Nói cách khác nếu Gruzia ngả hẳn về phương Tây, thậm chí gia nhập NATO, nước Nga hoàn toàn rơi vào tình trạng bị cô lập. Bởi sau đó, tương lai của NATO tại Trung Á chắc chắn sẽ rất sáng sủa. Nam Ossetia cũng là cơ hội để Nga trả đũa phương Tây trong câu chuyện độc lập của Kosovo. Phản ứng của phương Tây trong việc ủng hộ hay không đối với sự li khai của Nam Ossetia sẽ cho công luận quốc tế thấy được bộ mặt thật hai chiều của họ. Tuy nhiên, Nga cũng sẽ phải trả giá, bởi sau Nam Ossetia sẽ là những vùng đất tại Nga như Chechnia chẳng hạn (xin lưu ý Nga có gần chục vùng đất tự trị) cũng đấu tranh nhằm li

khai khỏi Nga. Liệu Nga sẽ đối phó ra sao với “hiệu ứng Nam Ossetia” trên chính lãnh thổ của mình!

- **Với Mỹ và Tây Âu**

- *Vấn đề trong sự lựa chọn Nga hay Gruzia:* Những thành công của Nga trong 8 năm cầm quyền của chính quyền Putin đã khiến cho các nước phương Tây hết sức quan ngại. Phải chăng, sau “sự trỗi dậy” của Trung Quốc, giờ đây tới lượt nước Nga? Các nước phương Tây đã chọn cho mình một chính sách an toàn vốn dĩ đã được thực thi khá tốt trong suốt thời gian qua, kể từ khi LB Nga kế thừa Liên Xô - chính sách hai mặt vừa hợp tác vừa kiềm chế. Tình hình căng thẳng ở Kavkaz hoàn toàn phù hợp với những toan tính của các nước phương Tây. Thông qua việc nắm được Gruzia, Mỹ và Tây Âu sẽ đạt được một số lợi ích như: i/ Đặt chân lên sân sau của Nga, từ đó kiềm chế cả 3 mặt đối với nước Nga (chỉ còn hướng Trung Á chưa có cơ sở); ii/ Thúc đẩy các trào lưu thân phương Tây tại miền đất dữ này; iii/ Tránh được sự lệ thuộc vào Nga trong vấn đề dầu lửa. Tuy vậy, cũng phải thấy, LB Nga giờ cũng rất quan trọng đối với các nước phương Tây trên cả bình diện kinh tế và an ninh, trước hết là trong cuộc chiến chống khủng bố quốc tế. Do đó, các nước này chắc không thể ủng hộ Gruzia ở mức độ cao nhất. Gruzia chưa phải là thành viên của NATO, và do đó các nước phương Tây chắc sẽ không dính líu trực tiếp vào cuộc giao tranh giữa hai nước thuộc Liên Xô cũ này. Phương án lợi nhất cho phương Tây là tình

trạng căng thẳng được duy trì ở mức độ vừa phải;

- *Vấn đề li khai:* Phương Tây rơi vào tình trạng “há miệng mắc quai” đối với vấn đề Nam Ossetia. Trước đó, trường hợp Kosovo đã gây cho họ không ít phiền toái, bởi không ít các nước thành viên NATO vướng vào vấn đề li khai trong phạm vi lãnh thổ của họ. Cùng một vấn đề li khai như nhau giữa Kosovo và Nam Ossetia, nhưng các nước phương Tây có hai đáp án hoàn toàn trái ngược, bộ mặt “đạo đức giả” của các nước phương Tây đã bị lộ trần.

- **Với Liên hợp quốc**

Sau Chiến tranh Lạnh, HĐBA giờ đây được coi là cơ quan quyền lực tối cao trong vấn đề an ninh của nhân loại. Tuy nhiên những phản ứng yếu ớt, thiếu hiệu quả của tổ chức này trong các cuộc xung đột như ở Trung Đông, vùng Vịnh hay Kosovo đã khiến nhiều người hoài nghi về khả năng đích thực của tổ chức quốc tế toàn cầu này. Những gì xảy ra tại Nam Ossetia đặt ra các vấn đề sau cho HĐBA:

- HĐBA có khả năng và bằng cách nào nhằm ngăn chặn ngọn lửa của cuộc chiến? Câu trả lời đã khá rõ. Các quyết nghị của HĐBA đều xoay quanh việc mong muốn các bên kiềm chế. Hoạt động của HĐBA, cũng giống như nhiều tình huống trước đó ở Iraq, Kosovo v.v., sẽ rất ít tác dụng và thiếu hiệu quả nếu như xung đột gắn với một trong năm thành viên của nhóm P5;

- Hệ thống các chuẩn mực pháp lý của LHQ đang bị đặt thành vấn đề. Khi quân đội Nga tấn công vào lãnh thổ của Gruzia, một thành viên có chủ quyền của LHQ, đã không có một bản nghị quyết đặc biệt nào ra đời nói về vấn đề này, y hệt như đã diễn ra tại Kosovo trước đó vài năm. Phải chăng đã đến lúc chúng ta phải thay đổi lại những nguyên tắc của Luật pháp Quốc tế, cụ thể là Hiến chương LHQ? Mọi quốc gia, thành viên của tổ chức toàn cầu này, dường như có chung một suy nghĩ: Sẽ thay đổi nhưng không phải bây giờ.

Qua phân tích một số những tính toán của các bên liên quan chủ yếu, chúng ta có thể thấy một số điều sau:

2. Đặc điểm xung đột Nam Osestia

2.1. Đây là cuộc xung đột quân sự truyền thống trong không gian hậu Xô viết

Từ sau khi Liên Xô tan rã, những mâu thuẫn âm ỉ giữa các nước cộng hoà xã hội chủ nghĩa được dịp bùng phát. Điều khác biệt so với các khu vực khác, ví dụ như những tranh chấp biên giới, lãnh thổ tại Châu Á - Thái Bình Dương, là ở những biện pháp bạo lực mà các nhà lãnh đạo của các nước này ưa thích lựa chọn. Để giải thích cho việc các nước thuộc không gian hậu Xô viết thường sử dụng các giải pháp quân sự trong quá trình giải quyết tranh chấp cần có một cái nhìn tổng thể. Nói cách khác, con đường ngoại giao thường lâm vào bế tắc tại đây bởi có quá nhiều các nhân tố bên ngoài khu vực tác động, như Mỹ hay các nước Tây Âu. Mặt

khác, thói quen trong cách hành xử cũng là một nguyên nhân. Đây không phải là lần đầu xung đột quân sự diễn ra tại khu vực này. Ngay từ cuối thập kỷ 80-đầu 90 (TK 20) xung đột đã xảy ra giữa Azerbaizan và Armenia vì vùng đất Karabakh. Năm 1994, giao tranh quân sự quy mô lớn đã nổ ra tại Chechnia.

2.2. Tính dễ bị quốc tế hóa

Khởi nguồn của cuộc xung đột rõ ràng chỉ trong phạm vi lãnh thổ của Gruzia. Tuy nhiên, chính phủ của Tổng thống Saakashvili đã không tính toán chính xác mức độ liên hệ chặt chẽ giữa Nga với Nam Ossetia. Khi Nga, một trong năm thành viên thường trực của HĐBA, bắt đầu tham dự thì việc LHQ dính líu vào xung đột chỉ còn là thời gian và mức độ mà thôi.

2.3. Đây là một cuộc xung đột lợi ích phức tạp, đan xen diễn hình của thời đại toàn cầu hóa

Các bên liên quan của xung đột bị rơi vào trong một mạng lưới các lợi ích chồng chéo. Chính vì thế, rất khó tìm ra một giải pháp theo chuẩn mực luật pháp hiện hành và càng khó có thể có khả năng một bên nào đó nhượng bộ theo những chuẩn mực đạo đức của bộ "Tư duy toàn cầu"⁴. Mỹ và Nga rất khó đưa Luật Quốc tế để giải thích với nhau khi đã có tiền lệ Kosovo. Mỹ lại càng khó can thiệp sâu vào Gruzia bởi ngại sự va chạm mạnh với Nga (cả Mỹ và Nga liên tục

⁴ Đỗ Minh Hợp, Nguyễn Kim Lai, 2004, *Những vấn đề toàn cầu trong thời đại ngày nay*, tr. 546-547.

khẳng định sẽ không để tình hình tại Nam Ossetia khiến hai nước quay trở lại trạng thái Chiến tranh Lạnh). Tuy Gruzia luôn lợi dụng sự ủng hộ của phương Tây, hay úp mở khả năng gia nhập NATO để gây áp lực với Nga, nhưng họ cũng hiểu rằng sự hậu thuẫn này là có giới hạn. Hơn thế, chính quyền Gruzia cũng quá hiểu tầm quan trọng của Nga đối với các vấn đề an ninh và phát triển của đất nước họ. Quan hệ không bình thường với các nước láng giềng luôn là điều tệ hại đối với sự tồn vong của bất cứ nước nào. Trong trường hợp xung đột này, tính chất tùy thuộc lẫn nhau đã gây áp lực mạnh lên quá trình lựa chọn chính sách của các bên liên quan. Cũng chính vì tính chất đan xen của các lợi ích khiến xung đột chỉ xảy ra trong một phạm vi nhất định. Xung đột tại Nam Ossetia còn liên quan tới ít nhất hai cường quốc hạt nhân là Nga và Mỹ, do vậy, xung đột này còn bị giới hạn bởi thời gian. Các bên mau chóng chấp nhận phương án đình chiến do Tổng thống Pháp Sakozi đề xuất, bởi có lẽ tất cả đã nhận thức được mức độ nguy hiểm nếu cuộc xung đột tiếp tục leo thang.

2.4. Chủ nghĩa li khai đã và đang là nguyên nhân chủ yếu dẫn đến các xung đột quân sự

Cho dù chúng ta đang sống trong kỷ nguyên toàn cầu hóa, kỷ nguyên của sự văn minh, nhưng chính sách thiếu công bằng của một số chính phủ thường dẫn đến bùng phát khuynh hướng li khai. Các phương tiện truyền thông đại chúng hiện đại, vô hình

chung, lại giúp cho chủ nghĩa li khai mau chóng được biết đến trên phạm vi toàn cầu. Cuối cùng, sự can thiệp của rất nhiều các yếu tố bên ngoài có thể đẩy quốc gia chứa đựng mầm mống li khai đến bờ vực nội chiến.

2.5. Tính khó giải quyết triệt để

Tình hình Nam Ossetia chắc chắn sẽ còn phức tạp, bởi trước hết là những việc làm từ phía Nga. Ngày 26/08/2008, Duma và Thượng viện Nga vừa nhất trí thông qua việc ủng hộ nền độc lập của Nam Ossetia. Tuy sau đó, phía các nước thành viên NATO có tuyên bố chưa thể xét việc gia nhập tổ chức quân sự này của Gruzia, nhưng liệu cả NATO và Gruzia có chịu chấm dứt vấn đề Nam Ossetia theo phương án của Nga không. Câu trả lời chắc chắn là không. Người ta chưa thấy bất cứ một phương án tối ưu nào cho Nam Ossetia mà thỏa mãn mục tiêu của tất cả các bên. Quyết định của Nga có thể tạo ra một tiền lệ nguy hiểm cho vùng đất vốn ít khi bình yên này, trước hết là đối với Chechnia, nơi mà chủ nghĩa li khai mới chỉ lắng dịu chưa được bao lâu. Trong trường hợp này, nguyên tắc bất hủ của HĐBA lại có tác dụng ngược lại với kỳ vọng đảm bảo an ninh, hòa bình cho nhân loại của những bậc tiền bối sáng lập ra nó.

Nhìn chung, Nam Ossetia cũng giống như khá nhiều xung đột quân sự sau Chiến tranh Lạnh, chúng là những xung đột truyền thống, nhưng xảy ra trong điều kiện mới - điều kiện toàn cầu hóa.